

Лисик М. А.,

аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОЗАКОННОСТІ У КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

THE SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLE OF LEGALITY IN THE CONTEXT OF BUILDING A RULE-OF-LAW STATE IN UKRAINE

У статті аналізується значення принципу правозаконності в контексті розбудови правової держави в Україні. Підкреслюється, що правозаконність є основоположним елементом, який забезпечує стабільність правопорядку, захист прав і свобод громадян, а також сприяє розвитку демократичних інститутів. Важливим аспектом є необхідність ефективної імплементації цього принципу в усі сфери державного та суспільного життя, що передбачає утвердження верховенства права, справедливості судових рішень та підзвітності державної влади перед суспільством.

Стаття акцентує увагу на викликах, з якими стикається українська правова система, зокрема недостатньою незалежністю судової влади, корупцією та нерівністю у правозастосуванні. Автори вказують на важливість системного підходу до зміцнення правозаконності, що включає забезпечення незалежності судової влади, розвиток правової освіти та впровадження сучасних технологій у сферу правосуддя.

Також розглядається вплив міжнародних стандартів правозаконності на формування української правової системи, що сприяє інтеграції України в європейський правовий простір. Стаття містить рекомендації щодо реформування законодавства та правозастосування, що є необхідними для досягнення демократичних стандартів і гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами.

Загалом, в статті породжується наукова дискусія про правозаконність в Україні, підкреслюючи її роль у формуванні правової держави, забезпеченні верховенства права та стабільності правопорядку, що є критично важливим для сталого розвитку українського суспільства. Принцип правозаконності стає не лише юридичною категорією, а й важливим вектором, що визначає подальший розвиток держави, прагнучи до демократичних змін та інтеграції у світову спільноту.

Ключові слова: право, правозаконність, законність, верховенство права, правова держава, судова влада, євроінтеграція, права людини, принципи права.

The article analyzes the significance of the principle of legality in the context of building a rule-of-law state in Ukraine. It emphasizes that legality is a fundamental element ensuring the stability of the legal order, the protection of citizens' rights and freedoms, and the development of democratic institutions. A crucial aspect highlighted is the need for the effective implementation of this principle across all spheres of state and societal life, which involves establishing the rule of law, ensuring the fairness of judicial decisions, and holding state authorities accountable to society.

The article focuses on the challenges faced by the Ukrainian legal system, particularly the lack of judicial independence, corruption, and inequality in law enforcement. The authors stress the importance of a systemic approach to strengthening legality, which includes ensuring the independence of the judiciary, promoting legal education, and introducing modern technologies into the justice system.

The influence of international standards of legality on the formation of Ukraine's legal system is also examined, highlighting their role in fostering Ukraine's integration into the European legal space. The article provides recommendations for legislative and law enforcement reforms necessary to achieve democratic standards and harmonize national legislation with international norms.

Overall, the article initiates a scholarly discussion on legality in Ukraine, underscoring its role in shaping a rule-of-law state, ensuring the supremacy of law, and maintaining the stability of the legal order, which are critical for the sustainable development of Ukrainian society. The principle of legality is presented not only as a legal category but also as a key vector guiding the state's further development, striving for democratic changes and integration into the global community.

Key words: law, lawfulness, legality, rule of law, state of law, judiciary, European integration, human rights, legal principals.

Принцип правозаконності формує основу функціонування будь-якої правової держави, слугуючи водночас критерієм її зрілості. Він пронизує всі аспекти державного управління, відображає рівень захищеності прав і свобод громадян та є мірилом прозорості взаємодії між владою і суспільством. У сучасних умовах правозаконність стає тим інструментом, який не лише забезпечує правову стабільність, але й стимулює реформування державного апарату в напрямі європейських стандартів.

Для України цей принцип набуває особливого значення як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному контексті. Його реалізація виходить за рамки виключно юридичних норм, перетворюючись на складову політичної культури, економічної діяльності та суспільної свідомості. У ситуації, коли держава долає наслідки політичної та правової нестабільності, принцип правозаконності стає фундаментом, на якому базуються всі стратегічні зміни. На цьому етапі для України важливо не лише задекларувати прихильність до цього принципу, але й забезпечити його ефективну імплементацію в усі сфери державного та суспільного життя. Йдеться про утвердження верховенства права, справедливості судових рішень, посилення відповідальності державної влади перед суспільством. Усе це передбачає вирішення низки системних питань, пов'язаних із реформуванням законодавства, правозастосуванням та утвердженням нових суспільних стандартів.

Правозаконність у цьому контексті є не просто правовою категорією, а своєрідним вектором, який визначає подальший розвиток держави, що прагне до демократичних змін та інтеграції у світову спільноту. Саме тому аналіз цього принципу дозволяє оцінити не лише стан правової системи, а й перспективи розвитку суспільства, побудованого на засадах справедливості, законності та довіри.

У сучасній правовій доктрині принципи законності та правозаконності тісно взаємопов'язані, хоча й мають певні відмінності у змістовному наповненні та акцентах. Законність забезпечує суворе дотримання чинного законодавства всіма суб'єктами правовідносин, включно з державними органами, юридичними та фізичними особами. Вона орієнтована на формальну відповідність

поведінки нормам закону, що створює правопорядок як обов'язкову умову функціонування правової держави [5].

Разом із тим, принцип правозаконності виходить за межі формальної законності, наголошуючи на тому, що закони повинні не лише дотримуватися, а й відповідати правовим принципам, таким як справедливість, рівність, гуманізм та верховенство права. Цей підхід акцентує увагу на тому, що закон, як форма права, має відповідати його змісту, тобто відповідати ідеям і цінностям права.

Проте, деякі науковці стверджують, що суспільство, в якому панує верховенство права, схильне поєднувати право та законність, тому доречно використовувати «правозаконність» як широке розуміння «законності» [9, с. 49].

Правозаконність формує обов'язковий стандарт, згідно з яким будь-які дії – чи то державних органів, чи громадян – мають відповідати правовим нормам, що базуються на принципах справедливості та гуманізму. Ця вимога виключає свавільне втручання в правовідносини, натомість утворюючи баланс між правами та обов'язками всіх суб'єктів правової системи. Таким чином, правозаконність уособлює не тільки дотримання закону, але й його відповідність загальнолюдським цінностям [7, с.131].

Важливим аспектом принципу є його вимога до єдності права і закону. Це означає, що всі закони повинні відповідати загальноновизнаним стандартам, зокрема міжнародним принципам прав людини. Лише ті правові акти, які базуються на ідеях справедливості, можуть вважатися легітимними. У цьому контексті правозаконність перетворюється на інструмент оцінки не лише формальної відповідності дій нормам, але й їхньої сутнісної справедливості [2]. Особливе значення має і правова визначеність, яка є основою стабільності правовідносин. Чіткість і передбачуваність правових норм дозволяють громадянам планувати свою поведінку, відчувати впевненість у захисті своїх прав і уникати свавілля з боку держави. Відсутність правової визначеності веде до хаосу в суспільних відносинах, створюючи передумови для зловживань владою.

Рівність усіх перед законом є ще одним ключовим елементом правозаконності. Цей

принцип усуває можливості дискримінації або привілеїв у правовідносинах, забезпечуючи єдиний підхід до всіх суб'єктів незалежно від їхнього статусу, посади чи матеріального становища. Таким чином, реалізація правозаконності сприяє утвердженню соціальної справедливості [12]. Не менш важливим аспектом є контроль над діяльністю державних органів та їх відповідальність перед суспільством. Ефективна реалізація правозаконності можлива лише за наявності дієвих механізмів перевірки законності дій влади, включаючи функціонування незалежних судів, органів нагляду та правозахисних інституцій.

Еволюція принципу правозаконності демонструє його постійний розвиток. Якщо раніше акцент робився на формальному дотриманні закону, то сьогодні правозаконність охоплює й сутнісний аспект, включаючи до свого змісту вимоги справедливості, дотримання прав людини та узгодження дій з демократичними цінностями [4]. Це поєднання формальних і матеріальних аспектів забезпечує комплексний підхід до оцінки діяльності суб'єктів права.

Правова держава є суспільно-політичним феноменом, що ґрунтується на верховенстві права, пріоритеті загально визнаних принципів права над політичними чи ідеологічними інтересами. У цьому контексті правозаконність є не лише концептуальним орієнтиром, але й функціональним механізмом, який забезпечує єдність, передбачуваність і справедливість у державному управлінні та правозастосуванні. Суть правової держави полягає у побудові системи, в якій закон має вищу силу та регулює всі аспекти взаємодії між державою, суспільством і особою [6]. Принцип правозаконності виступає інтегруючим елементом цієї системи, визначаючи такі ключові характеристики правової держави, як обмеження державної влади законом, відповідальність влади перед суспільством, рівність усіх суб'єктів перед законом та забезпечення правової визначеності.

Принцип правозаконності забезпечує стабільність і передбачуваність правовідносин, що є важливою передумовою довіри суспільства до державних інституцій. У правовій державі

закони не лише встановлюють правила поведінки, але й визначають рамки діяльності державних органів, створюючи умови для уникнення свавілля влади. Законність у цьому контексті стає не лише вимогою до держави, а й гарантією захисту особи від порушення її прав.

Ключовим аспектом правозаконності в правовій державі є забезпечення механізмів контролю та підзвітності влади: незалежність судової влади, прозорість процесів прийняття рішень, функціонування органів правозахисту, а також можливість громадян оскаржувати рішення державних органів у суді. Без дієвих механізмів контролю принцип правозаконності перетворюється на декларативну норму, позбавлену реального змісту [8, с. 386].

Особливе значення правозаконність має у контексті захисту прав і свобод людини. Правова держава визнає ці права не лише як юридичну категорію, але й як морально-етичний імператив, який визначає зміст усіх правовідносин. У такій системі права людини набувають абсолютного пріоритету, а їх дотримання стає обов'язком держави, закріпленим у законодавстві та гарантійних механізмах [1]. Правозаконність також виконує важливу соціальну функцію, забезпечуючи баланс між інтересами держави, суспільства та особи. Вона сприяє зміцненню правопорядку, підвищенню рівня правової культури громадян, запобіганню конфліктам та встановленню соціальної справедливості.

Взагалі, розвиток правової держави неможливий без послідовного втілення принципу правозаконності у всі аспекти суспільного життя. Його дотримання вимагає не лише формальної відповідності дій правовим нормам, але й забезпечення їх змістовної справедливості. У сучасному світі правова держава розглядається як модель, що базується на правозаконності, яка забезпечує гармонійне функціонування суспільства, прозорість державного управління та непорушність прав людини. Звідси випливає, що принцип правозаконності є не лише теоретичним орієнтиром для розвитку правової держави, але й практичним інструментом, який забезпечує її життєздатність. Його реалізація стає запорукою не лише функціонування ефективної

правової системи, але й утвердження демократичних цінностей, що є основою сучасної цивілізації.

У процесі розбудови України як правової держави правозаконність відіграє роль стабілізуючого фактора, який унеможливує правовий релятивізм і свавільні дії державної влади. Її значення проявляється у створенні системи, де право є не лише інструментом управління, а й гарантією соціальної рівності, захисту свобод і впорядкованості суспільного життя. Відсутність або недостатня реалізація цього принципу призводить до поглиблення правового нігілізму, втрати довіри до державних інституцій та зростання соціальної напруги.

Одним із ключових аспектів правозаконності в Україні є її вплив на формування довіри до судової системи. Незалежність судової влади та дотримання стандартів правосуддя є не лише умовою ефективного судочинства, але й ознакою зрілості правової держави. Україна, перебуваючи у процесі реформування своєї судової системи, стикається з викликами, пов'язаними із забезпеченням неупередженості суддів, прозорості процедур та подоланням корупції. У цьому контексті правозаконність виступає системною гарантією, яка сприяє відновленню довіри громадян до суду як інституту захисту їхніх прав [13].

У міжнародному аспекті правозаконність є критерієм оцінки спроможності держави виконувати взяті на себе зобов'язання. Для України її реалізація є важливою передумовою інтеграції до європейського правового простору. Гармонізація законодавства з європейськими стандартами вимагає не лише формального прийняття відповідних норм, але й їхньої ефективної імплементації в національну правову систему. Принцип правозаконності стає мостом між міжнародними зобов'язаннями України та їхньою практичною реалізацією, підкріплюючи позицію держави як надійного партнера на міжнародній арені [10].

Попри значні досягнення у впровадженні принципу правозаконності, Україна стикається з низкою перешкод, які уповільнюють цей процес. Проблеми, пов'язані із правовою невизначеністю, зловживанням владою, політичною залежністю судової системи та

нерівністю у правозастосуванні, вимагають комплексного підходу до реформування всіх складових правової системи. Проте, поки це питання залишається без вирішення.

Міжнародні стандарти правозаконності відіграють важливу роль у формуванні правової культури та підвищенні ефективності функціонування правової системи. Їх значення для України зумовлене необхідністю створення правового середовища, яке відповідало б міжнародним критеріям прозорості, ефективності та захисту прав людини.

Одним із ключових аспектів впливу міжнародних стандартів є їх здатність сприяти інституційній стійкості. Україна, перебуваючи у процесі реформування своїх державних і правових інститутів, використовує міжнародний досвід для побудови більш незалежної судової системи, посилення системи стримувань і противаг, а також для запровадження стандартів прозорості у діяльності виконавчої та законодавчої гілок влади.

Значення міжнародних стандартів правозаконності для України проявляється і в економічному контексті. Впровадження правозаконності є важливою передумовою для залучення іноземних інвестицій, оскільки інвестори орієнтуються на стабільність і передбачуваність правового середовища. Крім того, міжнародні стандарти стимулюють удосконалення правових механізмів захисту прав власності, контрактного права та корпоративного управління, що безпосередньо впливає на економічний розвиток [3].

Україна також використовує міжнародні стандарти для вирішення питань, пов'язаних із конфліктами та забезпеченням перехідного правосуддя. Стандарти слугують основою для встановлення справедливості, компенсації жертвам порушень прав людини та притягнення до відповідальності винних осіб. У цьому контексті міжнародні практики допомагають адаптувати національне законодавство до сучасних викликів, пов'язаних із війною та її наслідками [11].

Міжнародні стандарти правозаконності стають універсальним інструментом для розбудови правової держави в Україні. Їх впровадження дозволяє не лише вдосконалити національну правову систему, але

й інтегрувати Україну в глобальний правовий простір. Однак досягнення повного ефекту від цих стандартів можливе лише за умов їх реального втілення у правозастосовну практику, системного реформування правових і державних інституцій та підвищення рівня правосвідомості в суспільстві. «Зміцнення» принципу передбачає не лише реформування правової системи, але й створення умов для глибокої трансформації суспільних відносин та правосвідомості. Вирішення проблем, що стримують реалізацію цього принципу, має відбуватися через переосмислення ролі права як регулятора суспільного життя та активне впровадження сучасних підходів до правозастосування.

Один із перспективних напрямів зміцнення правозаконності полягає у розвитку інститутів конституційного нагляду. Конституційний Суд України, як гарантія верховенства, відіграє центральну роль у забезпеченні відповідності законодавства принципам правозаконності. Посилення його незалежності, вдосконалення процедур конституційного контролю та впровадження ефективних механізмів виконання рішень суду сприятимуть підвищенню довіри до правової системи. Також, це неможливе без ефективної децентралізації влади. Надання більших повноважень органам місцевого самоврядування має супроводжуватися посиленням їхньої підзвітності та відповідальності за дотримання законності. Створення умов для розвитку місцевих громад, як активних учасників правовідносин, дозволить закріпити правозаконність не лише на державному, але й на локальному рівні.

Перспективним є також перегляд системи адміністративного судочинства, що має на меті забезпечення більш ефективного захисту прав громадян у їх відносинах із державою. Спрощення процедур оскарження рішень органів влади, підвищення прозорості адміністративних процесів і зміцнення механізмів відповідальності посадових осіб сприятимуть утвердженню принципу правозаконності у сфері державного управління.

Україна може запозичити кращі практики забезпечення правозаконності через участь у спільних програмах, обміні досвідом із іншими державами та залучення міжнародної технічної допомоги. Співпраця з такими організаціями,

як Рада Європи, ОБСЄ та Європейський Союз, дозволяє інтегрувати міжнародні стандарти у національну правову систему.

Перспективи зміцнення правозаконності також передбачають розвиток альтернативних способів вирішення спорів. Впровадження медіації, арбітражу та інших позасудових процедур дозволить зменшити навантаження на суди, підвищити швидкість та якість вирішення спорів, що, у свою чергу, сприятиме стабільності правовідносин і довірі до системи правосуддя.

Зрештою, вирішальне значення має формування політичної волі до послідовного впровадження реформ, спрямованих на утвердження принципу правозаконності. Це вимагає не лише зусиль державних органів, але й активної участі громадянського суспільства, бізнесу та міжнародних партнерів. Лише комплексний підхід, заснований на синергії всіх зацікавлених сторін, дозволить перетворити правозаконність із формальної норми на реальну практику, що стане основою стабільності, справедливості та розвитку української держави.

Висновки. Принцип правозаконності є фундаментальним елементом розбудови України як правової держави, забезпечуючи стабільність правовідносин, захист прав і свобод громадян, а також прозорість і підзвітність державної влади. Його впровадження створює необхідні передумови для досягнення демократичних стандартів, гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами та посилення суспільної довіри до правової системи.

Аналіз сучасного стану правозаконності в Україні свідчить про значні досягнення у впровадженні принципів верховенства права, проте водночас вказує на низку проблем, які стримують ефективну реалізацію цього принципу. Серед них – недостатня незалежність судової гілки влади, корупція, нерівність у правозастосуванні та політичний тиск на державні інституції. Все це потребує комплексних реформ, спрямованих на підвищення ефективності судової та правоохоронної систем, вдосконалення правового регулювання і забезпечення високого рівня правової культури.

Міжнародні стандарти правозаконності мають важливий вплив на формування україн-

ської правової системи, виступаючи орієнтиром для адаптації законодавства та вдосконалення правозастосовної практики. Їх імплементація сприяє інтеграції України в європейський правовий простір, забезпечує підвищення якості державного управління та гарантує відповідність державної політики принципам демократичного правопорядку.

Зміцнення правозаконності в Україні вимагає системного підходу, що включає

забезпечення незалежності судової влади, посилення громадського контролю над діяльністю державних органів, розвиток правової освіти та впровадження сучасних технологій у сферу правосуддя. Лише завдяки реалізації цих заходів принцип правозаконності стане дієвим інструментом для забезпечення верховенства права, стабільності правопорядку та сталого розвитку українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белов Д., Белова М. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. №74. Том 2. С. 185-191. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273656>
2. Золотарьова О.А. Співвідношення принципів верховенства права та законності в українському праві. Юридичний науковий електронний журнал. №6. 2023. С. 654-658. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/152.pdf
3. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. Міністерство економіки України. 2023. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885&lang=uk-UA&title=InformatsiinoanalitichniMaterialiSchodoInvestitsiinogoKlimatuVUkraini>
4. Капишін С. М. До питання становлення правозаконності в Україні: історичний аспект. Альманах права. №8. 2017. с. 157-160. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ap_2017_8_39.pdf
5. Комаришин Н.С. Принцип законності: поняття, особливості. Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: зб. тез доп. І Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (8-9 грудня 2006 р.). 2006. С. 49-51. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/61089>
6. Лебедева О. В. Правова держава: поняття та принципи. Альманах права. 2012. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63838>
7. Лисик М. А. Правозаконність як ядро існування сучасної правової держави. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). 2022. Т. 1. С. 131-134. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/edeb264d-ec30-4d24-a47b-d49b88aa364e>
8. Медвідь А.Б. Конституційний контроль як механізм забезпечення правової стабільності Конституції. Держава та регіони. Серія: Право. №3 (81). 2023. С. 382-387. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2023/61.pdf
9. Мінченко О.В. Особливості сучасної інтерпретації категорії «законність». Держава і право. 2012. Вип. 56. С. 48-52. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/64058>
10. Правова євроінтеграція: як українське законодавство адаптується до європейського. Forbes. 2024. URL: <https://forbes.ua/money/pravova-evrointegratsiya-yak-vidbuvaetsya-adaptatsiya-ukrainskogo-zakonodavstva-doevropeyskogo-15012024-18295>
11. Правосуддя перехідного періоду в Україні: механізми та перспективи. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2016. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pravosuddya-perehidnoho-periodu-v-ukrajini-mehanizmu-ta-perspektyvu>
12. Принцип рівності конституційних прав і свобод громадян України. Конституційний Суд України: офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/310-pryncyp-rivnosti-konstytucijnyh-prav-i-svobod-gromadyan-ukrayiny>
13. Судова реформа в Україні: короткий огляд. Dejure. 2022. URL: <https://dejure.foundation/sudova-reforma-v-ukraini-scho-zminylos-za-try-roky>